

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2010 | ÅRGÅNG 14

Bokförlaget THALES

Pia Nykänen

Inledning

DET HÄNDER MYCKET på utbildningsområdet nuförtiden. Den som tar del av politiska inlägg från regerings- och riksdagshåll lär inte ha undgått reformivern: I juni 2010 fattade riksdagen beslut om en ny skollag som ska tillämpas från och med 1 juli 2011. Läroplanerna för förskolan och grundskolan omarbetas och ska börja gälla läsåret 2011/12. En ny lärarutbildning startar hösten 2011.

Nya vindar blåser genom styrdokumentet och får såväl skollärare som universitetets lärarutbildare att lusläsa propositioner för att stå, om inte helt stabilt, så åtminstone någorlunda stadigt när skarorna av elever och studenter står för dörren nästa höst.

Denna förändringens agenda gör dock halt vid några ställen. Den tar sig inte ända in i några av de skrivningar i styrdokumentet som debatterades med hetta under mitten av 90-talet. Startpunkten för det som kom att kallas för »värdegrundsdebatten» var betänkandet *Skola för bildning* (SOU 1992:94) där den terminologiska innovationen »värdegrund» plötsligt stod att finna. Skolans uppdrag sades bland annat vara att förankra och förmedla en viss uppsättning värden, närmare bestämt vårt samhälles grundläggande värden.

För den som har bekantat sig med svenska styrdokument för skolan var och är dock inte detta något uppseendeväckande. Normer, värderingar, dygder och målsättningar som anges som grundläggande har formulerats redan långt tidigare i äldre läroplaner. Det som var nytt var *termen* »värdegrund». Möjligen var det denna som bidrog till att uppmärksamheten kring dessa värdeuppsättningar som ska fostras blev så stor.

Trots debatten tog värdegrunden plats i läroplanernas portalparagrafer 1994. Allt sedan dess har lärare och lärarstudenter fått delvis kämpa med uttolkningen av sitt uppdrag och denna värdegrund. Och trots de nya läroplaner som är under arbete anges det

från regeringshåll att dessa skrivningar kommer att kvarstå. I maj 2009 gav även regeringen Statens skolverk i uppdrag att »genomföra insatser som främjar, stärker och sprider kunskap om skolans värdegrund» (U2009/2848/S). Inget tyder alltså på att de inskrivna och anförda grundläggande värdena kommer att förpassas ut ur våra styrdokument. Tvärtom, de ska tydliggöras och än mer präglade verksamheten i våra skolor.

Vad är en värdegrund?

INNAN VI GÅR närmare in på *skolans* värdegrund i synnerhet, är det på sin plats att fråga sig vad en värdegrund i allmänhet skulle kunna sägas vara. Många verksamheter har nämligen idag en värdegrund och har man inte en, är man ofta i färd med att utveckla en. Verksamheter där omoraliska beteenden kommer i dagen kan också kritiseras för »brist på värdegrund».¹ »Värdegrundsarbetet» har blivit kommunernas, företagens, skolmyndigheternas och många andras angelägenhet.

Men vad är det då man »har» när man har en värdegrund? På denna fråga kan man få många olika svar. Somliga avser med »värdegrund» den egna personliga moraliska hållningen, för andra betyder det lokala regler i klassrummet. För några betecknar termen ett företags policy gentemot sina anställda och omvärlden, för andra är det ett slags västerländsk allmänetik. Några förstår det som yrkesetiska principer och somliga anger att det är en normativ moralteori. Man kan konstatera att värdegrundsvegetationen är rik, men inte särskilt specifik.

Men kanske det inte spelar någon större roll att vi menar olika saker med »värdegrund»? Om jag avser riktlinjer för samarbete mellan anställda i ett mindre företag och du avser något slags västerländska värderingar i allmänhet så må det kanske vara hänt?

Möjligen kan det förhålla sig så i en privat diskussion, där vi kan tillåta oss att tala om lite olika saker. Men om vi istället tänker på de verksamheter vi bedriver i skolor och på universitet kommer saken i ett annat ljus. I styrdokument och regelsamlingar för dessa formuleras värdegrunder som ska vara vägledande och stödjande i

det dagliga arbetet.² Om det således är lärares uppdrag att »överföra grundläggande värden» och ha en viss värdegrund som utgångspunkt, är det inledningsvis till hjälp om vi någorlunda förstår »grundläggande» respektive »värden».

På grund av termens oklarhet och alla dess olika användningar har en del föreslagit att vi inte ska använda ordet överhuvudtaget. Kanske det skulle vara önskvärt att lämna det därhän, men frågan är om det är möjligt. Termen är sedan ett bra tag etablerad i det svenska samhället och en bättre strategi än att försöka överge den kan vara att försöka precisera den.

Men hur ska vi då förstå vad en värdegrund är för något? Ett förslag skulle kunna vara detta: en uppsättning normer, värderingar, dygder och/eller målsättningar som någon eller några håller för att vara grundläggande (i någon mening).

En innehållsträngande läsare kan genast uppfatta det som att någonting fattas. Här sägs ingenting om *vilka* normer, värderingar, dygder och/eller målsättningar som ska ingå i denna värdegrundsstruktur. Det är inte heller avsikten. Här sägs inte heller någonting starkare om vad den *grundläggande* komponenten skulle innebära mer än att någon eller några håller uppsättningen för att vara grundläggande.

Det senare är en brist man kan invända emot. Det kan man exempelvis göra genom att ge argument för att det finns en korrekt uppsättning värden som är grundläggande på ett sätt som inte är reducerbart till att någon eller några *håller* uppsättningen för att vara grundläggande. För oenighet kan naturligtvis uppstå redan på denna »strukturella» nivå, det vill säga innan oenigheter om en värdegrunds substantiella innehåll.

Skäl för värdegrunder och värdegrunderers innehåll

MAN KAN HITTA många skäl för att omfatta olika särskilda värdegrunder, men den första frågan att ställa sig är vilka skäl vi kan ha för att omfatta någon värdegrund överhuvudtaget. Här finns två huvudsakliga vägar som svar: den symboliska respektive den pragmatiska ansatsen. Den symboliska ansatsen säger, grovt uttryckt,

att det som är värdefullt ska komma till uttryck. En värdegrund rättfärdigas genom att den uttrycker eller symboliserar det värdefulla, till exempel i form av att den avspeglar »den rätta moralen».

Den pragmatiska ansatsen lämnar det däremot öppet huruvida bestämda uppsättningar av grundläggande värden bör vara receptet mot exempelvis icke-demokratiska krafter i ett samhälle. De faktiska effekterna av en värdegrund (eller frånvaron av en) är för denna ansats det centrala.

I utbildningssammanhang finner man många formuleringar om varför en värdegrund behövs. Så här uttryckte sig år 2000 den dåvarande danska undervisningsministern Margrethe Vestager: »For at samfundet ikke skal falde sammen som ett korthus, når forandringerne blæser gennem vores verden, er det vigtigt, at vi kan holde fast i en række grundlæggende værdier [...]». (*Værdier i virkeligheden* 2000: 17)

Det skäl som framträder hos Vestager verkar vara ett pragmatiskt samhällsstabilitetsskäl kombinerat med en symbolisk ansats. Att samhällsstabilitetsskäl mer eller mindre uttalat anförs för värdegrunder är förhållandevis vanligt förekommande i förarbeten till styrdokument för skolväsenden. Omvärldsförändringar och heterogenitet med avseende på värderingar väcker en oro, både vad gäller det samtida samhället och med avseende på den framtida fostrans möjliga innehåll.

När det gäller värdegrundens partikulära innehåll, det vill säga *vilka* normer, värderingar, dygder och/eller målsättningar som ska ingå i värdegrundsstrukturen och av vilka skäl, finns flera klassiska svar på var vi kan hitta dessa. Någon skulle kanske vilja säga att vi hittar det värdegrundsinnehåll som ska gälla i vår lagstiftning. Men moral och lag är som bekant inte samma sak. Moralen kan sägas föregå lagstiftningen, vi anför ofta exempelvis moraliska skäl för att ändra lagar. Andra förslag skulle kunna vara att vi, för att hitta vårt värdegrundsinnehåll, bör se efter i vår tradition, vår religion eller bland våra konventioner. Men det finns omoraliska inslag i såväl traditioner som religioner och de flesta skulle nog hävda att moral och konvention också är olika saker; det finns omoraliska konven-

tioner och även små barn har av somliga anförts kunna skilja mellan moral och konvention.

Ett annat svar är att vi bör titta efter bland de normativa moralteorierna. De kan ge oss innehåll och rättfärdiganden av innehåll på ett mer genomtänkt sätt. Vilken moralteori vi skulle utgå ifrån är dock inte på något sätt självklart. Att vi står inför uppgiften att formulera en värdegrund, oavsett om den är för skolan eller ej, lär inte göra kontroverser kring vilken moralteori som bör förespråkas enklare.

Värdegrunder i styrdokument för skolan

ATT SKOLAN INTE endast ska lära ut utan även fostra är förhållandevis okontroversiellt, skolan har ett dubbelt uppdrag (ofta omnämnt kunskapsuppdraget och demokratiuppdraget) sedan länge. En skola som endast lärde ut kunskaper och inte samtidigt också fostrade är dessutom en chimär, en skola fostrar oavsett om det står angivet i styrdokument eller inte. *Vad* som bör fostras, och vad av detta som bör stå i *styrdokument*, är däremot öppet för diskussion.

De anförte grundläggande värden som den svenska skolan har som uppgift att förmedla och hos eleverna förankra framställs i portalparagrafen i den gällande läroplanen på följande vis:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande. (*Lpo 94 2006: 3*)

I värdegrundsdebatten blev såväl de ingående värdena som innebörden i »den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism» häftigt kritiserade. Förutom problemet med hur värdena ska tolkas (vad innebär till exempel »människolivets okränkbarhet»)? Betyder det att abort är moraliskt fel? Att dödsstraff är det? Eutanasi? Har man på basis av principen rätt att krän-

ka andra djur än människor?) kan de komma i konflikt och orsaka spänningar inom värdegrunden (innebär till exempel individens frihet och integritet att jag har rätt att kränka mig själv?). Frånvaron av vissa värden diskuterades också (varför omnämns endast individens frihet och integritet och inte grupper?). Och hur ska vi se på konflikter och spänningar *mellan* värdegrunder? Å ena sidan ska en viss värdegrund fostras, å andra sidan ska vi fostras till tolerans gentemot andra värdegrunder. Som det även sägs i *Lpo 94*:

Skolan skall vara öppen för skilda uppfattningar och uppmuntra att de förs fram. [...] Undervisningen skall vara saklig och allsidig. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att barnen inte blir ensidigt påverkade till förmån för den ena eller andra åskådningen. (*Lpo 94* 2006: 9)

De spänningar och motsägelser som går att hitta i *Lpo 94* är uppenbara och praktiskt taget varje ny lärarstudent höjer, som sig bör, på ögonbrynen inför dessa. Skolverket har haft ett komplicerat uppdrag vad gäller att i sitt kommentarmaterial till läroplanen försöka tydliggöra vad styrdokumentet egentligen säger.

Värdegrunder i allmänhet och för skolan i synnerhet har dock inte tilldragit sig endast svenskt intresse. Under 1990-talet och tidigt 2000-tal var intresset för värdegrunder stort i de nordiska länderna. Den norska »Verdikommisjonen» som existerade 1998-2001 hade till exempel i uppdrag att »bidra til en etisk og verdimeessig bevisstgjøring for å styrke positive felleskapsverdier og ansvar for miljøet og felleskapet» (Bomann-Larsen et al. 2001: 16). Och vad gäller värdegrunder för skolan kan enligt *Vaerdier i de nordiske skoler*, en skrift från det danska Undervisningsministeriet, en »nordisk värdekonsensus» med avseende på »samhällsetiska värden» skönjas i dessa länders styrdokument för skolan (Paludan 2000: 8).

Ett färskare exempel från ett annat håll i världen finner vi i Australien. Där formulerades 2005 av John Howard-regeringen nio anförda värden som ska styra australiskt skolväsende. De återges här i sin helhet:

Nine Values for Australian Schooling

1. *Care and Compassion*: Care for self and others
2. *Doing Your Best*: Seek to accomplish something worthy and admirable, try hard, pursue excellence
3. *Fair Go*: Pursue and protect the common good where all people are treated fairly for a just society
4. *Freedom*: Enjoy all the rights and privileges of Australian citizenship free from unnecessary interference or control, and stand up for the rights of others
5. *Honesty and Trustworthiness*: Be honest, sincere and seek the truth
6. *Integrity*: Act in accordance with principles of moral and ethical conduct, ensure consistency between words and deeds
7. *Respect*: Treat others with consideration and regard, respect another person's point of view
8. *Responsibility*: Be accountable for one's own actions, resolve differences in constructive, non-violent and peaceful ways, contribute to society and to civic life, take care of the environment
9. *Understanding, Tolerance and Inclusion*: Be aware of others and their cultures, accept diversity within a democratic society, being included and including others. (*National Framework for Values Education in Australian Schools 2005*: 4)

De formulerade värdena är liksom värdena i *Lpo 94* svårtolkade, även om försök till uttolkning här ges direkt efter varje angivet värde. Reaktionen i Australien blev – precis som i Sverige under vär-

degrundsdebatten – starka kring denna »Dr Nelsons lista» (efter den dåvarande utbildningsministern Brendan Nelson) som också trycktes upp på affischer för varje skola att ha på väggarna. Kunde några värden alls sägas vara »australiska» och var det överhuvudtaget regeringens sak att formulera dessa?

Tolerans

VARJE VÄRDE I *Lpo 94*, och för den delen de nio för det australiska skolväsendet, kan diskuteras ingående med avseende på såväl tolkningar som rättfärdiganden. Det kan vara värt att se närmare på ett av dem och jag väljer här det värde som framförs som det kanske mest viktiga vad gäller liberal-demokratisk fostran i samtida västerländska samhällen, nämligen tolerans.³

Betoningen av tolerans i styrdokument för skolan är lätt att förstå. Dagens samhällen uppvisar en pluralism vad gäller livsstilar, värderingar, smak, seder och trosuppfattningar och tolerans kan ses som en förutsättning för att kunna bevara stabilitet och fred, såväl inom samhällen som mellan dem.

Tolerans kan studeras på många olika sätt och själva toleransbegreppet är komplicerat på ett intrikat sätt. Bland toleransteoretiker råder en viss oenighet kring vilka komponenter som är nödvändiga och hur de ska tolkas. Nedan återfinner vi John Hortons förståelse av tolerans:

The principal components of the concept of toleration are: a tolerating subject; an action, belief or practice which is the object of toleration; a tolerated subject, who undertakes the action, holds the belief or engages in the practice; a negative attitude on the part of the tolerator towards the object of toleration; and a significant exercise of restraint in acting to interfere with that which is negatively valued by the tolerator. (Horton 1994: 8)

Såväl vad som utgör toleransens objekt som den attityd som tolereraren hyser (allt ifrån likgiltig till starkt negativ) och responskomponenten (avhållandet från ingripande av tolereraren) är omvistade. De olika tolkningarna kommer dock inte att redogöras

för ytterligare här, utan fokus riktas istället på skäl för tolerans och vilka, om några, implikationer detta har för toleransfostran.

Varför barn och ungdomar ska fostras till att vara och bli toleranta sägs det sällan något utförligt om. Vi kan på detta område skilja mellan grundläggande och härledda varianter. Normen att vi bör vara toleranta kan vara grundläggande på så sätt att den inte baseras på andra normer eller värderingar i sin tur. Härledda varianter kännetecknas av att toleransens positiva värde står att finna i dess bidrag till exempelvis möjligheten för individer att leva sina liv på det sätt de själva finner för gott.

Ett klassiskt liberalt svar på varför vi bör vara toleranta är att tolerans verkar befrämja människors frihet och autonomi. Tolerans verkar göra det möjligt för människor att inte endast välja att leva på ett visst sätt, utan att också göra det, oavsett andra människors åsikter om deras val och leverne. Autonomi som överordnat värde kan man också återfinna i den utbildningsfilosofiska diskussionen kring tolerans.

Ett annat skäl för att vi bör vara toleranta är förnuftighetsskälet. Detta framfördes bland annat av John Locke, som argumenterade för att det är oförnuftigt av staten att agera intolerant vad gäller medborgarnas trosuppfattningar, detta då tron inte är föremål för viljeakter. Senare förnuftsargument för tolerans har framförts av bland andra John Rawls.

Det tredje svaret, känt från John Stuart Mill, är fallibilistiskt: Vi kan missta oss och tolerans vad gäller andra människors uppfattningar och åsikter kan hjälpa oss att nå eller komma närmare sanningen. Vi kan inte rättfärdigt påstå att vi har nått sanningen och därför bör vi inte vara intoleranta genom att ha förbud eller andra restriktioner mot sådant som vi uppfattar som osanningar.

Ett fjärde argument för tolerans är det som tänks följa av en moralisk värderelativism. Det skulle kunna finnas flera välgrundade moraliska system som skulle förorda och förbjuda samma typer av företeelser, men vid vissa tillfällen skulle ett välgrundat system påbjuda en person att göra X och ett annat system säga att personen inte ska göra X (Harrison 1976). Många som accepterar detta

slags relativism anför ofta att tolerans följer av den. David B. Wong utarbetar den princip som enligt honom kan överbrygga klyftan mellan moralisk relativism och tolerans och benämner denna »berättigandepincipen» («the justification principle»): »one should not interfere with the ends of others unless one can justify the interference to be acceptable to them were they fully rational and informed of all relevant circumstances» (Wong 1984).

Hur förhåller sig då de olika skälen för tolerans till olika modeller för hur toleransfostran bör bedrivas? I den utbildningsfilosofiska diskussionen kan det stundtals låta som att vissa utfall (vissa modeller) skulle *följa* från vissa argument för tolerans. Så är inte fallet. Argumenten för tolerans kan inte heller på något enkelt sätt överföras till modeller för toleransfostran och en viss försiktighet bör iakttas på det området.

Det finns olika svar på frågan varför vi bör vara toleranta och varför och hur vi bör fostra till tolerans. Tre områden kan ytterligare visa på komplexiteten i toleransfostran: ett första är en anförd psykologisk svårighet, det andra är problem med att fostra tolerans som endast dispositionell tolerans, det tredje är problemet med toleransfostrans gränser.

Den psykologiska svårigheten uttrycks så här av Jeremy Waldron: »How, as a matter of identity, can one belong to one culture in particular and still be a good citizen of a multicultural society?» (Waldron 1996: 90) Somliga påstår att en fast förankring i det egna kulturarvet (vilket framfördes som önskvärt i SOU 1992:94) kan göra det komplicerat att vara tolerant gentemot andras normer och värderingar.

Men det är inte troligt att det skulle vara psykologiskt omöjligt att vara tolerant på grund av en stark tillhörighet till den egna kulturen. Att tolerans däremot är en *svår* sak, är någonting helt annat: »toleration is, for all of us, a risky matter, a practice with high stakes» (Scanlon 2003: 192).

Skrivningen i *Lpo 94* gör det rimligt att förstå det som att tolerans betraktas som en egenskap hos personer, en önskvärd karaktärsinställning eller dygd, och denna ska stärkas genom utbildning

och fostran. När det gäller fostran av tolerans som dygd anför en hel del av litteraturen att denna fostran ska ta sikte på dispositionell tolerans och inte så kallad »övervägd tolerans» (»deliberative toleration»). Argumenten för fostran till dispositionell tolerans har som mål att tolereraren ska bli »tolerant by heart». Den övervägda toleransen sägs leda till moralisk likgiltighet. Men det finns goda skäl för att hävda att den dispositionella toleransen bör kombineras med övervägd tolerans:

[...] dispositional toleration is parasitic on deliberative toleration in the sense that dispositional toleration is inadequate without being grounded in deliberative toleration. [...] dispositional tolerance has to be underpinned, in the sense of being regularly monitored, by deliberation about specific cases. (Burwood & Wyeth 1998: 470–471)

Det som framträder genom denna kombination är en fostran av en tolerant person i betydelsen en person som är benägen att vara tolerant vid rätt tillfällen, av rätt skäl men även *på rätt sätt*. Dygden tolerans inbegriper förmågan att kritiskt kunna resonera kring skälen för att vara tolerant med avseende på olika fall.

Var går då den önskvärda och rättfärdigade gränsen för toleransfostran? Obegränsad tolerans kan leda till upphävandet av tolerans och frågan om var och hur toleransens gränser ska etableras och på vilka grunder är brännande. Men hur starkt är då skälet att acceptera andras omfattande av normer och värderingar som vi själva inte omfattar?

Det är viktigt att här skilja mellan det att andra människor *faktiskt* omfattar vissa värderingar, *innehållet* dessa värderingar har och hur värderingarna *tar sig uttryck*. Normen att kvinnan bör anpassa sig till mannen kan ta sig uttryck i praktiker som könsstympning men också i att kvinnor väljer att åka taxi hem en sen natt istället för att promenera. Vi kan alltså anse att det inte ska råda ett förbud mot att omfatta vissa värderingar, men anse att vi inte bör tolerera alla uttryck för dessa värderingar.

Olika typer av påbud kan emanera ur dessa resonemang: (1) på-

bud att låta bli att försöka få dem som omfattar andra värderingar än man själv att ändra på dessa, (2) påbud att avstå från att hindra dem från att ge uttryck för sina värderingar och (3) påbud att avstå från att försöka hindra eller motarbeta aktiviteter som kan ha sin grund i värderingar man själv inte omfattar.

Alla dessa påbud refererar till den komponent i toleransen som har med att avstå från ingripande att göra. Vi kan här, givet de tidigare resonemangen, nu resonera på följande vis: Vi antar att vi har ett gemensamt intresse av att samhället inte faller sönder, vi omfattar något slags samhällsstabilitetsskäl. Detta ger samhällets olika grupper skäl för att åtminstone i någon utsträckning omfatta någonting som liknar Wongs berättigandeprincip. Det betyder att liberal-demokrater kan ha skäl för att i viss utsträckning inte bara tolerera icke-liberala eller icke-demokratiska åsikter och uttryck för dessa, utan till och med praktiker av det slaget.

Det skulle även ge en grund för en principiell gräns för toleransen när det gäller uttryck och praktiker som kommer från personer eller grupper som inte själva omfattar eller tillämpar berättigandeprincipen. Vi hamnar här i den välbekanta idén om att toleransens gränser går vid de(t) intoleranta. Samhällsstabilitetsskålet gör dock att uttryck och praktiker som inte kommer ur en brist på tolerans kan motarbetas eller begränsas.

Vad betyder då detta för toleransfostran? En tanke är att denna uppnås bäst genom möte med *intolerans*. Vissa uttryck för intolerans skulle då kunna tolereras tack vare att de har en toleransfostrande funktion. På längre sikt skulle de alltså eventuellt kunna främja toleransen.

Avslutning

BAKOM FORMULERINGAR AV skolans värdegrund – oavsett om det gäller den svenska, den australiska eller någon annan – vilar en uråldrig övergripande fråga: Hur mycket (eller hur lite) behöver vi ha gemensamt för att kunna leva tillsammans? Och på vad baseras våra svar på denna fråga?

Som om det inte vore nog med det är det inte heller längre själv-

klart vilka »vi» är. Nationalstaten som bas för beslutsfattande och fostran börjar enligt somliga bli en förlegad enhet att ha i åtanke. Nu pockar regioner och andra områden på uppmärksamhet. Vi ska nu alla vara och bli såväl goda grannar som goda EU-medborgare och världsmedborgare. I ljuset av detta och i ljuset av till exempel de högerpopulistiska starka strömningarna i dagens Europa är frågan om värdegrunder och värdegrundsfostran alls bör formuleras, och om så, hur. Här gäller att balansera mellan det alltför fasta och det alltför flyktiga. Parlament som Sveriges riksdag har en diger uppgift: De dokument som ska styra vad de kommande generationerna fostras till måste formuleras på ett genomtänkt och underbyggt sätt för att lärare och lärarutbildare alls ska förstå sitt värdemässiga uppdrag. Läroplaner *är* produkter av politiska kompromisser och kan således *förväntas* uppvisa spänningar. Det gör uppdraget svårt, men inte desto mindre nödvändigt.

→

Pia Nykänen är fil. dr i praktisk filosofi och verksam vid Göteborgs universitet.

Noter

1 Ett exempel är den borgerliga alliansen i Göteborg som vill genomföra ett värdegrundsarbete vad gäller beslutsfattande i Göteborgs kommun. Detta på grund av de mutskandaler som under 2010 uppdagats i Göteborgs stad. (*Göteborgs-Posten* 2010-10-02)

2 Se till exempel Göteborgs universitets värdegrund (*Rättigheter och skyldigheter. Regelsamling för studier vid Göteborgs universitet* 2010: 6).

3 Avsnittet om tolerans följer i stort kapitlet om tolerans i min avhandling (Nykänen 2009).

Referenser

- BOMANN-LARSEN, LENE, ET AL. (2001) Verdikommisjonens slutrapport (The Final Report of the Norwegian Commission for Human Values), bd 2, Oslo: Verdikommisjonen.
 BURWOOD, LES & ROS WYETH (1998) »Should schools promote toleration?», *Journal of Moral Education*, 27: 4, s. 465–473.

FAST FÖR ATT INTE FÖRFLYKTIGAS? OM SKOLANS VÄRDEGRUND

- Göteborgs-Posten (2010-10-02) »Alliansen bjuder in MP till samarbete», s. 13.
- HARRISON, GEOFFREY (1976) »Relativism and tolerance», *Ethics*, 86, s. 122–135.
- HORTON, JOHN (1994) »Three (apparent) paradoxes of toleration», *Synthesis Philosophica* 17: 1, s. 7–20.
- Lpo 94: Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet, uppdaterad version enligt SKOLF5 2006: 23, Stockholm: Skolverket (Fritze).
- SOU 1992:94, *Skola för bildning: Huvudbetänkande av läroplanskommittén*, Stockholm: Allmänna förlaget.
- National Framework for Values Education in Australian Schools* (2005) Australian Government, Department of Education, Science and Training.
- NYKÄNEN, PIA (2009) *Värdegrund, demokrati och tolerans: Om skolans fostran i ett mångkulturellt samhälle*, Stockholm: Thales.
- PALUDAN, POUL (2000) »Værdier i de nordiske skoler», konferenceoplæg, Nordisk Ministerråd.
- Rättigheter och skyldigheter. Regelsamling för studier vid Göteborgs universitet* (2010) Göteborg: Göteborgs universitet.
- SCANLON, THOMAS M. (2003) *The difficulty of tolerance: essays in political philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- U2009/2848/S *Uppdrag om skolans värdegrund*, Utbildningsdepartementet, 14 maj 2009.
- Værdier i virkeligheden* (2000), Undervisningsministeriet, Köpenhamn: Undervisningsministeriets forlag.
- WALDRON, JEREMY (1996) »Multiculturalism and mélange», i: Robert K. Fullinwider (red.) *Public education in a multicultural society: theory, critique*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 90–118.
- WONG, DAVID B. (1984) *Moral relativity*. Berkeley CA: University of California Press.